

Gesloten grenzen, grenzeloze solidariteit. Een feministische zorgethiek als leidraad voor het ondersteunen van mensen onderweg

ZINAÏDA SLUIJS

‘Vandaag ervaren we niet zozeer een crisis van aantallen, maar een van samenwerking en solidariteit’ verkondigde Filippo Grandi, Hoge commissaris voor de Vluchtelingen reeds in 2017¹. Grandi verkondigde dit in de nasleep van de Europese ‘onthaalcrisis’ van 2015 toen 1,2 miljoen mensen op de vlucht asiel aanvroegen in een van de Europese lidstaten². Grandis uitspraak blijft helaas actueel.

Een migratiecrisis of een crisis van solidariteit?

In de nasleep van de invasie van Oekraïne, ontvluchtten al meer dan 4 miljoen Oekraïners sinds februari hun land³. De Europese Unie antwoordde met wat door sommigen beschreven wordt als een golf van ongeziene solidariteit. Kritische stemmen nuanceren deze uitspraken echter door de exclusieve en racistische aard van het Europese onthaal- en migratiebeleid te benadrukken: niet

alle mensen op de vlucht, asielzoekers en vluchtelingen worden op dezelfde gastvrije manier ontvangen⁴. De zogenoemde ‘migratiecrisis’ van 2015 lijkt er dus niet een van aantallen te zijn, maar eerder een crisis veroorzaakt door een gebrek aan onvoorwaardelijke en inclusieve solidariteit binnen de Europese Unie.

De Europese ‘onthaalcrisis’ wordt in de media vaak beschreven als de ‘vluchtelingen- of migratiecrisis’, maar de geschiedenis en de huidige inval in Oekraïne benadrukken dat migratie van alle tijden is. Termen zoals ‘de vluchtelingencrisis’ lijken het probleem echter te leggen bij mensen op de vlucht. De term ‘onthaalcrisis’ biedt daarom een beter alternatief omdat het het falen van het Europese en nationale migratiebeleid benadrukt om mensen op de vlucht van humane opvang en ondersteuning te voorzien. En dit falende beleid heeft wel degelijk humanitaire gevolgen. Volgens Missing Migrants verloren er in 2021 2.047 mensen op de vlucht het leven op de Middellandse Zee.⁵ De Brexit zorgde kortstondig voor een verhoogde media-aandacht voor de situatie in transitzones zoals Calais en Duinkerke, waar veel mensen in

mensonwaardige toestanden overleven. Maar de situatie blijft onveranderd. Nog steeds worden er daar wekelijks mensen op de vlucht geteisterd door Franse politiekorpsen en worden hun bezittingen gewelddadig vernield. Maar ook dichterbij huis, in Brussel, werd het falende migratiebeleid nogmaals zichtbaar toen er in december 2021

menselijk migratiebeleid dat breekt met het huidige repressieve beleid dat mensen op de vlucht doelbewust tot wanhoop drijft en solidariteit bemoeilijkt of zelfs criminaliseert.⁷ In dit artikel bouw ik verder op mijn ervaringen als vrijwilliger bij het Burgerplatform en vzw Humain, twee Belgische burgerinitiatieven die kort na de

'onthaalcrisis' van 2015 ontstonden om mensen op de vlucht in transitzones te ondersteunen. Door hun engagement in de kijker te zetten, hoop ik bij te dragen aan een meer positief beeld: namelijk dat er wel nog een draagvlak is voor een inclusief, humaan en transparant migratiebeleid dat mensen op de vlucht ondersteunt. Hun engagement vult de leegte die onze politieke instellingen nalaten en toont hoe grenzeloze

Hun engagement vult de leegte die onze politieke instellingen nalaten en toont hoe grenzeloze solidariteit en een meer menselijke humanitaire ondersteuning er in de praktijk uit kan zien.

verontwaardiging ontstond omdat asielzoekers er in de sneeuw, regen en winterkoude in de rij stonden voor het Klein Kasteeltje, zonder dat hun recht op opvang kon worden verzekerd.

Het gebrek aan solidariteit dat zich op politiek niveau lijkt af te spelen wordt bevestigd door de toename van nationalisme en xenofobie. Maar alle hoop is nog niet verloren. Sinds 2015 ontstonden ook veel nieuwe organisaties in reactie op het verharde, restrictieve en dehumaniserende migratiebeleid. Meer nog, steeds vaker kwamen burgers zonder enige ervaring massaal in actie om mensen op de vlucht te verwelkomen en te ondersteunen daar waar zij vonden dat de staat tekort schoot. Een gekend voorbeeld is het Burgerplatform, dat in 2015 ontstond uit het engagement van enkele Brusselaars die mensen op de vlucht in het Maximiliaanpark ondersteunden. Al snel breidde het Burgerplatform zich uit tot een professionele NGO met meer dan 11.000 vrijwilligers.⁶

In een eerder opiniestuk dat ik samen met enkele onderzoekers schreef voor Oikos in *Knack*, benadrukten we de nood aan een

solidariteit en een meer menselijke humanitaire ondersteuning er in de praktijk uit kan zien.

Context: De 'onthaalcrisis', transitzones en burgerinitiatieven

Een specifieke groep die sinds de zomer van 2017 meer onder de aandacht kwam, waren de zogenaamde 'transitmigranten'.⁸ Dit omvat een diverse groep van mensen op de vlucht met verschillende landen van herkomst, bestemmingen en beweegredenen. Wat deze diverse groep bindt, is dat ze geen asiel willen of *kunnen* aanvragen in het land waar ze zich bevinden en bijgevolg beslissen om hun migratietraject verder zetten. Doordat zij niet passen binnen de categorieën van het Europese of Belgische migratiebeleid (vluchteling, asielzoeker, ...) worden zij geïlegaliseerd en gecriminaliseerd. Deze repressieve aanpak hoopt zo mensen op de vlucht te ontmoedigen om (verder) te migreren en moedigt mensen op de vlucht aan asiel aan te vragen in het land waar ze verblijven.

De redenen waarom iemand geen asiel wil of kan aanvragen zijn divers. Allereerst steunt het Europese migratiebeleid op de Dublinverordening

die bepaalt welke Europese lidstaat verantwoordelijk is voor de asielprocedure. In de praktijk merken (vrijwilligers)organisaties op dat er veel misinformatie circuleert over nationale en Europese asielprocedures. Vooral de angst voor het Dublinakkoord en teruggezonden te worden naar het land van eerste aankomst, of het land waar de vingerafdrukken zijn afgenomen is groot. Velen hebben schrik om teruggezonden te worden naar het eerste Europese land van aankomst, waar de levensomstandigheden vaak erbarmelijk zijn. Bijgevolg willen velen doorreizen naar het Verenigd Koninkrijk. Ook de redenen om naar Engeland te migreren zijn divers: de asielprocedure is er opmerkelijk sneller en sommigen hebben er familie of spreken de taal. De smokkelaars spelen ook in op het idee van het land van melk en honing, gezien zij uit de reis naar het Verenigd Koninkrijk grote bedragen kunnen slaan. De herhaaldelijke ervaringen met politiegeweld onderweg bevestigen vaak de wens van mensen op de vlucht om verder door te reizen. Vooral de Belgische politie staat onder velen in Calais en Duinkerke bekend voor haar gewelddadige aanpak.

Door hun uitsluiting van de officiële hulpverlening concentreren mensen op de vlucht zich in 'transitzones', zoals bijvoorbeeld de wijk rond het Noordstation in Brussel of de informele kampen in Noord-Frankrijk. Vluchtelingenkampen zoals die in Calais en Duinkerke bestaan al sinds de jaren '90, maar de omvang van de 'onthalcrisis' maakte van deze erbarmelijke kampen aan de Europese grenzen weer een zichtbare realiteit. Deze transitzones worden het doelwit van politioene interventies die mensen op de vlucht fysiek en mentaal uitputten om zo verdere immigratie naar Europa of Engeland te ontmoedigen.⁹ Zo werd het Maximiliaanpark in Brussel meermaals ontruimd en werden de bezittingen en tenten van mensen op de vlucht doelbewust vernietigd. Hetzelfde gebeurt regelmatig in Duinkerke en Calais, waar de Franse ordediensten meerdere malen per week tenten vernielen (*zie fotos*).¹⁰ Het is een oneindig kat-en-muis-spel tussen mensen op de vlucht en een imposant Frans politiekorps.

Een zelfgebouwd tentencomplex in Grande-Synthe waar vier volwassenen en twee kinderen in verblijven.

Achtergebleven puinhoop na een politioene ontruiming het kamp in Grande-Synthe. Overgebleven spullen worden op een hoop gegooid in de modder, onbruikbaar voor wie later terugkeert. Vaak zijn spullen ook in brand gestoken.

In dit vijandelijke politieke klimaat dat mensen op de vlucht meer teistert dan beschermt, zijn burgerinitiatieven essentiële spelers geworden die basisvoorzieningen verlenen aan mensen die gecriminaliseerd en gedehumaniseerd worden. Bijgevolg zijn dergelijke organisaties indirect verwikkeld in een vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid. Door hulp te verlenen aan mensen op de vlucht die volgens het migratiebeleid als 'niet verdienstelijk' worden beschouwd, gaan burgerinitiatieven in tegen het migratiebeleid en officiële opvattingen van wie hulp verdient en wie niet. Bovendien worden burgerinitiatieven soms

zelf ook gecriminaliseerd of wordt hun werking bemoeilijkt. Zo werden in 2018 enkele burgers en vrijwilligers die zich inzetten voor mensen op de vlucht in en rondom het Noordstation aangeklaagd voor mensensmokkel. Maar ook de recente coronamaatregelen bemoeilijkten de werking van veel vrijwilligersorganisaties wier vrije mobiliteit ook werd beperkt.

Deze context maakt neutraliteit, die centraal staat in de klassieke humanitaire hulpverlening, onmogelijk. Integendeel, de grens tussen politiek activisme en neutrale hulpverlening vervaagt en verschillende burgerinitiatieven omarmen hun politiek engagement en proberen structurele verandering te brengen aan de situatie waarin zij genoodzaakt zijn om humanitaire hulpverlening aan te bieden.

Een alternatief voor klassieke humanitaire hulpverlening: zorgethiek in de praktijk

Subversief humanitarisme: politiek engagement en een alternatieve kijk op 'verdienstelijkheid'

In de nasleep van de 'onthaalcrisis' begonnen burgers zich te mobiliseren om mensen op de

wordt aangezien als een van de essentiële pijlers van humanitaire hulpverlening.

Burgerinitiatieven die mensen op de vlucht ondersteunen, stellen neutraliteit echter nog steeds centraal, maar voor hen verwijst neutraliteit naar het centraliseren van gelijkwaardigheid in hun hulpverlening: iedereen verdient een gelijkwaardige behandeling en er mag geen onderscheid gemaakt worden op basis van politieke voorkeur, seksualiteit, huidskleur, religie,... Het betreft dus niet de politieke neutraliteit van de organisaties zelf. Integendeel, doordat de burgerinitiatieven ontstonden in reactie tegen het huidige migratiebeleid wordt hun engagement, direct of indirect, politiek. Dit is wat Vandevooort 'subversief humanitarisme' (*subversive humanitarianism*) noemt.¹¹ Het is subversief omdat het het huidige migratiebeleid wil ontwrichten.

Een concrete manier waarop burgerinitiatieven zoals vzw Humain en het Burgerplatform dat doen is door mensen op de vlucht te ondersteunen, ongeacht hun statuut. In tegenstelling tot het exclusieve en selectieve migratiebeleid, dat een duidelijk onderscheid maakt tussen wie

bescherming verdient en wie niet, maken de burgerinitiatieven geen onderscheid tussen wie asiel aanvraagt, heeft aangevraagd of zal aanvragen. Zo verduidelijkte een werknemer van het Burgerplatform:

'Wij zijn er voor mensen die niet van hier zijn, die niet noodzakelijk de taal kennen, die de wet hier niet kennen en die geen toegang hebben tot een hele reeks diensten. We willen hun leven een klein beetje, een minus-

cuul klein beetje, verbeteren door hen toegang te geven tot diensten die overeenstemmen met hun noden. (...) We vullen als het ware een gat, want op staatsniveau bestaan deze mensen zelfs niet. Maar daar ligt het

Door zich in te zetten voor mensen die anders als 'onverdienstelijk' worden gezien, kunnen we het engagement van burgerinitiatieven interpreteren als subversief humanitarisme of een vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid.

vlucht te ondersteunen, vaak in reactie tegen een bepaalde politieke inactie. Bijgevolg hebben ze vaak een concrete politieke visie over hoe ze het bestaande migratiebeleid willen omgooien. Dit heeft gevolgen voor de neutraliteit, die vaak

probleem, want ze bestaan wel. (...) Tijdens de verkiezingen wordt er wel — maar negatieve — aandacht aan hen gegeven en erna is het net alsof ze nooit bestonden. Dit is een groot probleem. Want in België gaat het niet over miljoenen mensen. Het is ook een “klein probleem”. Het zou niet eens zo moeten zijn.’

Mensen die geen asiel willen of kunnen afvragen, belanden zo buiten de formele hulpstructuren, in erbarmelijke tentenkampen die ontsproten tot knelpunten voor clandestiene smokkelnetwerken die inspelen op deze precare realiteit en mensen op gevaarlijke en irreguliere netwerken verder op weg helpen. Door zich in te zetten voor mensen die anders als ‘onverdienlijk’ worden gezien, kunnen we het engagement van burgerinitiatieven interpreteren als subversief humanitarisme of een vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid.

Maar bijgevolg richten de organisaties zich wel nog steeds tot een exclusieve doelgroep, namelijk ‘degenen aan wie het meest onrecht werd aangedaan’.¹² Desondanks weigeren de organisaties nauwelijks hulp: wie bij hen aanklopt, zal geholpen worden. Voor vzw Humain is dit net iets meer vanzelfsprekend omdat ze operatief zijn in een kamp waar bijna uitsluitend mensen op de vlucht tijdelijk verblijven. Voor het Burgerplatform is dit soms iets meer een uitdaging door hun ligging in de hoofdstad, waar de ongelijkheid groot is. Zo verduidelijkt een werknemer van het Burgerplatform:

‘Het is ingewikkeld. (...) We willen niet moeten controleren, maar we moeten wel in het oog houden dat er genoeg is voor iedereen. En het maakt ons niet uit waar mensen slapen - in een park, een kraakpand of bij het OCMW - het zijn allemaal mensen die niets hebben. Maar er is een verschil dat er mensen zijn voor wie de staat helemaal niets voorziet, terwijl de staat wel tussenkomt bij anderen omdat ze in het systeem zitten, de taal kennen, enzovoort. En dat verschil is enorm. En het is voor hen voor wie er helemaal niets voorzien is dat we een plek willen verzekeren bij ons. Dat is ons doel.’

Door hun politieke en subversieve aard zijn burgerinitiatieven belangrijke spelers die politieke

druk kunnen uitoefenen en zo het beleid van onderuit kunnen beïnvloeden. Vzw Humain heeft bijvoorbeeld een journalistiek en politiek netwerk uitgebouwd en probeert zo, onder andere via sensibilisering en petitie, politieke druk uit te oefenen op lokaal, nationaal en Europees niveau. Ook het Burgerplatform groeide uit tot een belangrijke speler die dankzij zijn hun grote bereik en vrijwilligerspool druk kan uitvoeren op de politiek agenda.¹³ Door hun politieke engagement proberen beide organisaties naast de acute hulpverlening ook structurele veranderingen teweeg te brengen, een contrast met de klassieke hulpverlening die vaak enkel op korte termijn in behoeften probeert te voorzien.

Een feministische zorghethiek

Burgerinitiatieven zoals vzw Humain en het Burgerplatform proberen niet enkel via hun subversieve engagement en hun langetermijnvisie een alternatief te bieden voor de klassieke hulpverlening. Traditionele humanitaire hulpverlening wordt ook vaak bekritiseerd omdat het ongelijke — en vaak neo-koloniale — machtsverhoudingen in stand houdt, waarbij er een superieure witte hulpverlener optreedt als een altruïstische redder en beschermer van een passieve, en vaak niet-witte, hulpeloze ‘andere’. Dergelijk paternalisme reduceert de begunstigden echter tot afhankelijke en hulpeloze slachtoffers die zelf geen stem noch agency hebben om hun situatie te verbeteren.¹⁴

Volgens de Griekse sociaalantropoloog Katerina Rozakou zijn asymmetrische machtsverhoudingen tussen vrijwilligers en mensen op de vlucht een onvermijdelijk gevolg van de *gift taboo*.¹⁵ Giften zijn verre van neutraal en impliceren vaak — bij zowel de gever als de ontvanger — de verwachting van een tegengift. Een tegengift hoeft niet altijd materieel te zijn, maar kan ook een teken van dankbaarheid of een wederkerig (intercultureel) contact omvatten. Dergelijke verwachtingspatronen reduceren mensen op de vlucht echter tot hulpeloze slachtoffers die hun hulpeloosheid en dankbaarheid expliciet moeten maken om hulp te ‘verdienen’.¹⁶ Wanneer de migrant niet aan deze verwachtingen voldoet en bijvoorbeeld hulp weigert of bepaalde eisen stelt, kan dit leiden tot frustraties onder vrijwilligers. Zo ontstaat er echter een onderscheid tussen ‘goede’ migranten,

die nederig hulp aanvaarden — en bijgevolg als ‘verdienstelijk’ worden beschouwd — en ‘slechte’ migranten, die als ondankbaar, onbetrouwbaar of agressief worden bestempeld.¹⁷

Vzw Humain en Burgerplatform proberen deze paternalistische relaties actief te vermijden door actief te streven naar andere verhoudingen en interacties met mensen op de vlucht. Hun aanpak baseert zich op het omverwerpen van traditionele concepties over wie ‘verdienstelijk’ is door de humaniteit van mensen op de vlucht te erkennen, gesprekken en wederkerige interacties aan te gaan. Hun aanpak kan bijgevolg beschouwd worden als een voorbeeld van wat in door feministische denkers als de zorgethiek wordt beschouwd.

De zorgethiek werd in eerdere Oikos-uitgaven al in de schijnwerpers gezet als een duurzaam sociaal en ecologisch alternatief voor onze neoliberale en kapitalistische sociaal-economische markteconomie, die enkel groei verzekert voor de *lucky few*.¹⁸ In tegenstelling tot dergelijke individualistische en groei-gerichte modellen, stelt een zorgethiek de bescherming van mens en natuur — en hun onderlinge afhankelijkheid — centraal. In sociale bewegingen wordt de zorgethiek geprezen voor haar focus op waarden zoals onderlinge afhankelijkheid, respect en solidariteit. De feministische zorgethiek maakt echter nog een belangrijke nuance: zorgen voor iemand kan paternalistische verhoudingen tot stand brengen waarbij een zorgverlener hulp biedt aan een hulpeloze. In het Engels wordt daarom een belangrijke nuance gemaakt tussen *‘caring for’* dat verwijst naar *zorg dragen voor* en *‘caring about’* dat vertaald kan worden naar *zorg hebben om*. De Amerikaanse politiek wetenschapper Joan Tronto beschouwt *zorgen voor* als een daad van verantwoordelijkheid nemen, terwijl *zorgen hebben om* ‘(...) berust op luisteren naar gearticuleerde noden, onuitgesproken noden herkennen, onderscheid maken en beslissen waar er om gezorgd moet worden. Het vereist oplettendheid’.¹⁹ Met andere woorden, *zorgen om* vermijdt de paternalistische valkuil waarbij er voor een passieve ‘andere’ gezorgd moet worden. *Zorg hebben om* berust daarentegen op relationaliteit en het actief luisteren naar andermans wensen en noden. Actief

luisteren staat centraal in de zorgethiek omdat het een meer oprechte communicatie mogelijk maakt die gebaseerd is op wederzijdse erkenning, respect en vertrouwen.²⁰ Het engagement van de burgerinitiatieven kan beschouwd worden als voorbeelden van de zorgethiek uit de praktijk doordat ze 1.) het belang van het opbouwen van persoonlijke relaties benadrukken waarin met de dehumanisering van mensen op de vlucht actief tegengaat; 2.) door mensen op de vlucht actief te betrekken in de hulpverlening in plaats van hulp eenzijdig op te leggen. In wat volgt licht ik deze twee strategieën toe met enkele voorbeelden uit de praktijk.

Het re-humaniseren van mensen op de vlucht: het opbouwen van persoonlijke en informele contacten

In tegenstelling tot de paternalistische machtsverhoudingen waarbij hulpverleners worden aangezien als superieure experts die zich inzetten voor passieve en hulpeloze slachtoffers, proberen burgerinitiatieven zoals vzw Humain en het Burgerplatform de scheiding tussen hulpverlener en hulpbehoevende te vervagen door de gelijkwaardige menselijkheid van beide partijen centraal te zetten. Door te streven naar meer gelijkwaardige en persoonlijke relaties tussen twee groepen die anders niet met elkaar in contact zouden komen, belichamen burgerinitiatieven een alternatief wereldbeeld over hoe samenleven in solidariteit en diversiteit er in de praktijk zou kunnen uitzien.

Voor vrijwilligers van zowel het Burgerplatform als vzw Humain staat het bouwen van persoonlijke interacties centraal. Informele interacties waarbij gepraat wordt over koetjes en kalfjes, gemeenschappelijke interesses en levensdromen worden bijvoorbeeld gezien als strategieën om de ongelijke verstandhouding tussen hulpverleners en hulpbehoevenden te verwerpen. Zeker voor vzw Humain, die maar een dag per maand naar het kamp in Duinkerke gaat, is dit een belangrijk punt. Bij de debriefing wordt er steeds benadrukt dat men geen ‘barmhartige samaritaan’ mag willen zijn. Een van de oprichters verklaart:

‘Geen barmhartige samaritaan zijn wil concreet zeggen dat je mensen ziet als mensen

en niet als sukkels die jouw hulp nodig hebben. Ik denk dat dat het allerbelangrijkste is. (...) En dat praten mag je nooit uit het oog verliezen. Dat moet het allerbelangrijkste blijven. (...) Die mensen krijgen zo vaak al vragen en verwijten. Die stempel plakt op hun voorhoofd: Ik ben vluchteling en ik heb iets nodig van u. Dat even doorprikken is een van onze belangrijkste taken denk ik.'

In Duinkerke wordt daarom veel ingezet op *out-reach*: de vrijwilligers duiken de bossen in en proberen, naast het uitdelen van materiële zaken en het documenteren van de levensomstandigheden, tijd te maken om met mensen een praatje te slaan. Vele vrijwilligers verwijzen vaak zelf naar het 'chai-moment', waarbij er samen rond het vuur een kop thee (*chai*) gedronken wordt.

Door het geven van materiaal niet als hun hoofdactiviteit te beschouwen probeert vzw Humain af te stappen van het beeld dat mensen op de vlucht enkel als hulpbehoevend beschouwt. Zoals hun naam het zelf zegt proberen ze de menselijkheid van mensen op de vlucht op de voorgrond te zetten. Dat doen ze ook bewust in hun officiële communicatie door te verwijzen naar 'mensen op de vlucht' in plaats van anonieme termen zoals 'vluchtelingen' of 'migranten'. De vrijwilligers zijn dus actief bezig met het re-humaniseren van

migratiestromen of een golf van vluchtelingen te hebben.

Tot grote spijt van vele vrijwilligers bemoelijkte de harde realiteit in het kamp echter het doel om langdurige persoonlijke interacties op te bouwen. De mensenwaardige omstandigheden in het kamp zorgen dat de materiële nood hoog blijft en beperken de mogelijkheid die de vrijwilligers hebben om lang te blijven zitten. Zo vertelt een van Humains vrijwilligers:

'Vanaf dat je aan hulpbedeling doet, heb je geen tijd om even te blijven zitten. Omdat, vanaf het moment dat mensen zien dat jij iets aan het uitdelen bent, zij dat ook willen. Dus eigenlijk, vind ik dat je die twee moet scheiden en dat je bijvoorbeeld zegt wij komen één of twee keer in de maand met een mobiel theesalon of voor een voetbalmatch. Voor een moment van verbinding.'

Het re-humaniseren van mensen op de vlucht is erg verweven met de wens om de verhouding hulpverlener-hulpbehoevend te verwerpen. Het verwachten van dankbaarheid en wederkerigheid werd beschouwd als tegenstrijdig met dit doel. Zo vertelde een van Humains vrijwilligers:

'Als je dankbaarheid verwacht stel je mensen op de vlucht eigenlijk in een positie van *disempowerment* en zijn zij niet jouw gelijke. Dan ben je eigenlijk die barmhartige samaritaan die wil dat er iemand bijna op zijn knieën valt en zegt "thank you, thank you, thank you!". (...) Het is niet omdat je vluchteling bent dat je daarom noodzakelijk meer menslievend bent dan een ander. Je hebt ook mensen die de capaciteit daarvoor niet hebben door wat ze

hebben meegemaakt: trauma, hun hoofd staat er niet naar,... die dan op dat moment ondankbaar lijken maar weten wij veel. Als vrijwilliger mag je eigenlijk van die mensen

Vele vrijwilligers nuanceren deze soms teleurstellende ontmoetingen door zichzelf in de schoenen van de andere persoon te plaatsen.

mensen op de vlucht, als tegenreactie tot het publieke en politieke debat dat mensen op de vlucht dehumaniseert door het over anonieme

geen dankbaarheid verwachten, want als je dat begint te doen dan ga je de ene sympathiek vinden en de andere niet. Sommige mensen zijn extravert, anderen zijn introvert. (...) Zij zijn ons niets verschuldigd. Vind ik.'

Dergelijke uitspraken benadrukken het belang om mensen op de vlucht niet enkel als passieve slachtoffers te zien, maar erkennen de individuele subjectiviteit van mensen. Dat betekent dat een onverwachte of teleurstellende reactie niet mag leiden tot frustratie of boosheid bij vrijwilligers. Vele vrijwilligers nuanceren deze soms teleurstellende ontmoetingen door zichzelf in de schoenen van de andere persoon te plaatsen. Zo benadrukte ook een medewerker van het Burgerplatform die zelf ooit als vluchteling naar België migreerde het volgende:

Vaak treden mensen op de vlucht ook als vertalers op om het contact tussen de vrijwilligers en mensen in het kamp te vergemakkelijken.

'Vrijwilligers moeten een spiegel voor zichzelf houden en zichzelf de vraag stellen: Hoe zou ik mij voelen als ik mij in dezelfde situatie bevond, als ze hun families zouden achterlaten, als ze lang onderweg zouden zijn geweest, als ze twee nachten op rij buiten op straat zouden hebben geslapen. Dan ben je nu eenmaal niet altijd gelukkig. En sommigen zijn dan boos of agressief, maar je moet begrijpen wat deze mensen hebben meegemaakt.'

Barbara Harrell-Bond benadrukte ook het belang van een negatieve of boze reactie niet af te schrijven als ondankbaarheid: Wat vrijwilligers kunnen beschouwen als ondankbaar, agressief of irrationeel gedrag kunnen eigenlijk zeer rationele uitingen van frustraties en machteloosheid zijn.²¹

In plaats van te verwachten dat alle mensen op de vlucht dezelfde noden hebben en daarom dankbaar moeten zijn met wat er wordt aangeboden, proberen de vrijwilligers de complexiteit, emotionaliteit en menselijkheid van mensen op de vlucht centraal te zetten. Het verwachten van dankbaarheid en onderdanigheid zou integendeel een machtsverhouding in stand houden die mensen op de vlucht reduceert tot passieve ontvangers van hulp. Meer nog, dit verwachtingspatroon kan bij vrijwilligers tot frustraties leiden als hun verwachtingen niet vervuld worden. Deze frustratie riskeert dan weer het gevoel van machteloosheid bij mensen op de vlucht te versterken wat de kans op frustraties enkel kan vergroten. Het is een vicieuze cirkel die een zorgethiek probeert te doorbreken.

Het erkennen van de diversiteit en complexiteit van reacties die verschillende individuele mensen kunnen hebben, doorbreekt deze vicieuze cirkel. Het benadrukt weer het subversieve karakter van burgerinitiatieven om een alternatieve kijk op verdienstelijkheid te hebben. Zorg hebben om de mens die voor je staat en een nood heeft, primeert

over de verwachtingen die Belgische vrijwilligers zouden kunnen hebben over verwachtingen van onderdanigheid en dankbaarheid. De spanning of ongemakkelijkheid die vrijwilligers soms ervaren wanneer ze toch bepaalde verwachtingen hebben, wordt door veel vrijwilligers ervaren als een moment om hun eigen positie in vraag te stellen. Dat benadrukte ook een van Humains vrijwilligers:

'Ik denk dat je gewoon eerlijk moet zijn dat je vrijwilligerswerk doet vanuit jezelf, dus impliciet doe je het omdat je je er goed bij voelt, bijvoorbeeld doordat mensen hun dankbaarheid uiten. (...) Ik wil niet geapplaudiseerd worden omdat ik dit doe, maar ik denk dat je daar eerlijk in moet zijn voor jezelf dat je vrijwilligerswerk doet omdat je het leuk vindt

omdat de meeste mensen ook tonen dat ze dankbaar zijn. (...) En dan gaat het over hoe je daar mee om gaat. Ten eerste, jezelf afvragen waarom je bepaalde dingen doet en dat ook kunnen counteren. Ten tweede, moet je als je constant ondankbaarheid krijgt jezelf afvragen of wat je doet het wel waard is? (...) Is het gedrag structureel? (...) Daarom is het belangrijk om met mensen te werken en misschien ook naar jezelf te kijken. Misschien ben je iets fout aan het doen? Misschien ben je dingen aan het doen die mensen totaal niet willen?

Inclusieve participatie: coöperatie en samenwerking

In tegenstelling tot de verticale hulpverlening die structurele asymmetrieën in stand houdt, proberen burgerinitiatieven ook een meer horizontale samenwerking na te streven door mensen op de vlucht of met een recente migratieachtergrond actief te betrekken in de hulpverlening.

In Duinkerke wordt er zo bijvoorbeeld vaak samen gewerkt met mensen die al langer in het kamp verblijven en daardoor organisaties zoals vzw Humain op de hoogte kunnen houden van wat de noden ter plaatse zijn. Vaak treden mensen op de vlucht ook als vertalers op om het contact tussen de vrijwilligers en mensen in het kamp te vergemakkelijken. Dergelijke verstandhoudingen ontstaan door het regelmatige en langdurige contact dat sommige Belgische of Franse vrijwilligers hebben met mensen in het kamp. Sociale media spelen daarbij een belangrijke rol in het geven van dagelijkse updates: Wat zijn de weersomstandigheden? Is het kamp net ontruimd door de politie? Welke organisaties zijn al ter plaatse? En wordt er die dag wel een warme maaltijd voorzien? Door actief te luisteren naar de specifieke noden proberen de organisaties in Duinkerke te vermijden dat ze aan top-down liefdadigheid doen waarbij ze simpelweg kleren en spullen droppen.

Samen eten, koken of thee drinken wordt door vele vrijwilligers gezien als een manier om machtsverhoudingen te verwerpen. Vóór de coronapandemie werd er vaak samen gekookt en vele vrijwilligers kijken nostalgisch terug naar die periode. Samen koken wordt door velen gezien als de gepaste context om een informeel gesprek aan

te gaan. Bovendien laat zelf koken mensen toe om hun eigen autonomie te claimen in plaats van eten passief voorgeschoteld te krijgen dat niet altijd strookt met de diëtaire noden of voorkeuren van de mensen. Daarbij kunnen de vrijwilligersorganisaties niet iedereen met een warme maaltijd bereiken. Sommige mensen in het kamp koken en verkopen daarom ook hun eigen gerechten.

In het kamp in Duinkerke koken velen hun eigen maaltijden. De vrijwilligersorganisaties kunnen niet iedereen met een warme maaltijd bereiken, maar sommigen verkiezen ook nog steeds een zelfgekookte maaltijd omdat de voedseldonaties niet altijd stroken met hun diëtaire noden en voorkeuren.

Door de fysieke afstand tussen Gent en Duinkerke is het structureel betrekken van mensen op de vlucht in de hulpverlening voor vzw Humain iets moeilijker dan voor het Brusselse Burgerplatform. Bovendien gooide corona roet in het eten: de maatregelen maakten het nog moeilijker om regelmatig de Franse grens over te steken, de vrijwilligersspool slonk, en afstands- en hygiëneregels bemoeilijkten nauwe interacties. Bovendien kampen het Burgerplatform en vzw Humain met hetzelfde struikelblok om mensen op de vlucht structureel te betrekken: velen van hen hebben geen intentie om ter plekke te blijven.

Het Burgerplatform, dat ondertussen tot een grote en georganiseerde organisatie uitgroeide, ontwikkelde echter een andere aanpak om inclusieve participatie te bevorderen. In de Humanitaire HUB²² in Brussel, bestaat het vrijwilligersteam zowel uit vrijwilligers met een Belgische nationaliteit als asielzoekers, hierna vermeld als 'helpers'.²³ Vele helpers kwamen initieel bij het Burgerplatform terecht toen ze nog

op de vlucht waren, maar worden nu beschouwd als deel van het team. Velen onder hen proberen al enkele jaren asiel aan te vragen. In een eerder onderzoek naar solidariteitsprojecten in het Maximiliaanpark beschreven Depraetere en Oosterlynck hoe participatie tot 'subjectificatie' kan leiden.²⁴ Dat verwijst naar het feit dat mensen zonder permanente verblijfsvergunning door hun acties en engagement een positie als erkende burgers kunnen belichamen, ondanks het feit dat hun formele statuut niet erkend wordt. De diversiteit van het team in de HUB wordt als een groot voordeel beschouwd. Voor de helpers zorgt het voor een gevoel van zekerheid en inclusie, het werk geeft hen iets om handen tijdens een asielprocedure, die vaak gekenmerkt wordt door jarenlang wachten:

'Ik doe iets belangrijks voor mijn land, voor mij en voor de anderen. (...) Het gaf me veel positiviteit in mijn leven omdat ik me nutteloos voelde. [Nu], ik voel me belangrijk in deze samenleving en ik heb het gevoel dat ik iets voor mezelf doe, voor mijn broeders die buiten staan en voor iedereen die naar Europa wil komen.'

Afgezien van het gevoel nuttig te zijn en stabiliteit te verkrijgen, benadrukt dit citaat andere voordelen van inclusieve participatie, zoals de mogelijkheid om iets terug te doen en een sociaal netwerk op te bouwen. Zo vertelt een andere helper:

'Toen ik nog in het Maximiliaanpark verbleef, voelde ik me nutteloos. Waarom had ik alles achtergelaten wat ik had? Maar vandaag gaat het me niet meer aan. Hier in het Platform

heb ik een kleine familie kunnen opbouwen met mensen die er voor ons zijn, die vertrouwen in ons hebben, die ons willen helpen en ons aanmoedigen moedig te zijn.'

Door de diversiteit in het team loopt de distributie erg vlot. De talenkennis van de helpers komt vaak van pas gezien weinig tot geen Belgische vrijwilligers Arabisch, Tigrinya of Amharic spreken, talen die oververtegenwoordigd zijn onder de mensen op de vlucht. Een bijkomend voordeel is dat de helpers meer bekendheid hebben met de noden van mensen op de vlucht. Door hun gelijkwaardige statuut in het distributiecentrum hebben zij ook een significante inspraak in hoe de distributie verloopt: doorheen de jaren is de distributie in de HUB meer op een winkelconcept beginnen te lijken, waarbij mensen met een winkelmandje door de winkel lopen en verschillende kledingstukken naar behoeven kunnen uitzoeken en passen. Zo probeert de HUB, net zoals vzw Humain, een eenzijdige en onpersoonlijke distributie te vermijden en in plaats daarvan de menselijkheid en *agency* van mensen op de vlucht te erkennen. Tot slot baat de gelijkwaardige samenwerking ook de Belgische vrijwilligers door het bevorderen van intercultureel contact. Zo vertelt een vrijwilliger van het Burgerplatform:

'Het laat ons toe empathie te hebben en onszelf in iemand anders' schoenen te plaatsen. Dat creëert mogelijkheden omdat (...) het mensen met elkaar in contact brengt die elkaar anders nooit zouden ontmoeten.'

Het Sister's House is een cohabitatieproject waar vrouwen op de vlucht zelfstandig samenleven en hun eigen maaltijden koken.

Het winkelconcept in het distributiecentrum in de HUB. De kledingstukken zijn gesorteerd per soort en maat en de ruimte is ingedeeld net als een kledingwinkel waar mensen met een winkelmandje doorlopen.

Het *Sister's House* van het Burgerplatform, een tijdelijk opvangcentrum voor vrouwen op de vlucht, stelt samenwerking nog meer centraal in haar werking en toont hoe inclusieve participatie ook in transitzones bevorderd kan worden. Het *Sister's House* is een cohabitatatieproject waar vrouwen op de vlucht zelfstandig samenleven en hun eigen maaltijden koken. Elke avond wordt er een *Sista Talk* gehouden waarin de taken voor de volgende dag worden verdeeld en waar de huisregels besproken kunnen worden. Bijgevolg staan de vrijwilligers er enkel om de plek draaiende te houden. En vele vrijwilligers benadrukken hoe de gemoedelijke, huiselijke en gezellige sfeer hen aanspreekt. Ook hier wordt samen eten als een cruciale bruggebouwer voor intercultureel contact beschouwd. De bewoonsters koken elke avond zelf en nodigen de vrijwilligers met veel trots en aandringen mee uit aan tafel. Het bereiden en delen van maaltijden zou gezien kunnen worden als een manier voor de vrouwen om hun positie als ontvangers ongedaan te maken en hun autonomie te herwinnen door zelf als gastvrouwen in het huis op te treden.²⁵ Ook dit kan als een voorbeeld gezien worden van de eerder vermelde subjectificatie.

Mensen op de vlucht verblijven bovendien vaak slechts tijdelijk in transitzones, wat structurele inclusieve participatie bemoeilijkt. Samenwerking wordt gefaciliteerd als mensen zich op een plek vestigen waardoor een meer persoonlijke vertrouwensband kan worden opgebouwd. Bijgevolg moeten de pogingen tot inclusie genuanceerd

worden en kunnen we de activiteiten van burgerinitiatieven eerder beschouwen als raadplegende dan inclusieve participatie. Toch moeten de burgerinitiatieven niet afgeschreven worden door gebrek aan inclusieve participatie. Structurele moeilijkheden bemoeilijken het participatieve ideaal, maar organisaties die mensen op de vlucht ondersteunen proberen op andere manieren hun hulpverlening zo goed mogelijk af te stemmen op de noden van mensen op de vlucht.

Conclusie: solidariteit, een eeuwig proces

Zowel vzw Humain als het Burgerplatform kunnen bejubeld worden voor de grenzeloze solidariteit die ze getoond hebben sinds de onthaalcrisis van 2015. Beide organisaties proberen, in reactie tegen het restrictieve, exclusieve en gewelddadige migratiebeleid, een alternatief te bieden dat mensen op de vlucht ondersteunt die door het formele beleid uitgesloten, gecriminaliseerd, geïlegaliseerd, en fysiek en mentaal uitgeput worden. Het engagement van dergelijke burgerinitiatieven stemt overeen met wat in de feministische theorie gedefinieerd wordt als zorgethiek. Doorheen dit artikel probeerde ik aan te tonen hoe het engagement van vzw Humain en het Burgerplatform gezien kan worden als concreet voorbeeld van hoe een feministische zorgethiek een leidraad kan vormen voor interacties met mensen op de vlucht. Beide organisaties proberen structurele ongelijkheden te overkomen en te werken naar meer gelijkwaardige en horizontale interacties tussen burgers en mensen op de vlucht door te streven naar meer persoonlijke interacties en samenwerkingen, daar waar mogelijk. Waarden zoals menselijkheid, waardigheid en *empowerment* zijn essentiële pijlers voor hun engagement. De burgerinitiatieven beoefenen zo een subversief humanitarisme waarbij ze de dehumanisatie en criminalisering van mensen op de vlucht door het migratiebeleid actief tegengaan.

Helaas botst het uitoefenen van een zorgethiek en dergelijke waarden in de praktijk op moeilijkheden en blijkt het in de praktijk niet altijd mogelijk om compleet horizontale interacties te hebben. Zoals eerder vermeld, bemoeilijken de slechte levensomstandigheden in de transitzones en het constante politiegeweld een progressieve hulpverlening die

de verhouding hulpverlener-hulpbehoevende wil tegengaan. De structurele nood aan materiële hulp, doordat mensen hun materiaal steeds wordt geconfisqueerd of vernietigd, zorgt ervoor dat het voldoen van materiële noden vaak primeert boven het opbouwen van persoonlijke contacten. Veel vrijwilligers bij vzw Humain beschrijven hun ervaringen in Duinkerke als onbegonnen werk:

‘Het is dweilen met de kraan open. Sowie-so. Ik ga bijvoorbeeld vandaag naar Duinkerke gaan, ik ga daar helpen en elk een tent en een slaapzak geven, ze hebben alles gekregen. En morgen komen ze [de politie] daar volledig ontruimen. Je zou met je hoofd tegen de muur willen slaan.’

Ondanks de wil om asymmetriën tussen hulpbehoevende mensen op de vlucht en hulpverleners te verwerpen, zijn dergelijke verhoudingen onvermijdelijk in een context van hulpverlening. Dit moet echter niet als een doodoener beschouwd worden. Solidariteit is een constant *work-in-progress* dat berust op een constant bewustzijn van en reflectie op machtsverhoudingen die op verschillende niveaus bestaan: discursief, tijdens de interacties en binnen de ruimtelijke organisatie van de initiatieven zelf. Machtsverhoudingen zijn eigen aan elke interactie die we als mens aangaan, de vraag is hoe we daarmee omgaan en wat onze intenties zijn. Solidariteit met mensen op de vlucht vergt dus constante zelfreflectie over je eigen positie als hulpverlener, vrijwilliger of sociaal werker en over hoe jouw engagement anderen beïnvloedt. Dialogen aangaan en actief luisteren zijn hiervoor essentieel: Is jouw aanwezigheid gewenst? Wat zijn de gevolgen van jouw engagement? Stroken jouw intenties met hoe ze anderen beïnvloeden? Enkel door bewust te blijven van de moeilijkheden die verbonden zijn aan het tot stand brengen van solidariteit in diversiteit kan men nieuwe strategieën ontwikkelen die gericht zijn op meer gelijkwaardige, relationele en inclusieve praktijken van solidariteit waarin vertrouwen wederzijds is, kennis samen verworven wordt en (super)diversiteit wordt gevierd.

Het huidige repressieve politieke klimaat maakt dergelijke structurele veranderingen praktisch onmogelijk, omdat het het wantrouwen ten

opzichte van wie buiten het systeem vallen centraal zet. Het engagement van de burgerinitiatieven toont dat alle hoop nog niet verloren is. Zij tonen ons dat er nog steeds een draagvlak is voor een meer humaan migratiebeleid, dat mensen op de vlucht ondersteunt in plaats van criminaliseert. Meer nog, de burgerinitiatieven tonen ons hoe een humanitaire hulpverlening, gedreven door een zorgethiek, voor mensen op de vlucht er in de praktijk kan uitzien. In plaats van solidariteit te bemoeilijken of te bestraffen, zouden onze regeringen er beter een voorbeeld aan nemen.

ZINAÏDA SLUIJS is doctoraatsstudent in de Sociale en Economische Geographie aan de Universiteit van Uppsala in Zweden. Ze is een van de vijftien *Early Stage Researchers* die onderzoek doen naar solidariteit in diversiteit voor het Europese trainingsnetwerk SOLiDi (www.solidi.eu). Vorig jaar behaalde ze haar master in Conflict en Ontwikkelingsstudies aan de Universiteit Gent. Dit artikel is geschreven op basis van haar thesisonderzoek naar machtsverhoudingen tussen vrijwilligers en mensen op de vlucht in transitzones in Brussel en Duinkerke.

Noten

1. Bron: UNHCR <https://www.unhcr.org/news/latest/2017/2/58b001ab4/poorer-countries-host-forcibly-displaced-report-shows.html>
2. Bron: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Asylum_statistics#Number_of_asylum_applicants:_decrease_in_2020
3. Bron UNHCR: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>
4. Voor een verdere analyse, zie: <https://www.mo.be/nieuws/niet-elke-vluchteling-wordt-hetzelfde-behandeld>
5. Bron Missing Migrants Project: <https://missingmigrants.iom.int/data>
6. Wegens hun grote en diverse vrijwilligersgroep wenst het Burgerplatform te benadrukken dat de meningen, verhalen en ervaringen van hun vrijwilligers losgekoppeld en onafhankelijk zijn van praktijk en visie van de organisatie.
7. Bron: https://www.knack.be/nieuws/belgie/in-plaats-van-solidariteit-te-bemoelijken-zouden-onze-regeringen-er-beter-een-voorbeeld-aan-nemen/article-opinion-1768251.html?cookie_check=1642870000
8. Deze term wordt vaak gebruikt als verzamelnaam om mensen op de vlucht te omschrijven. Ik beschouw echter deze term als problematisch omdat hij de diversiteit aan migratietrajecten en -redenen over het hoofd ziet. Voor de rest van dit artikel zal ik daarom verwijzen naar mensen op de vlucht in transitzones. Dit benadrukt zowel de menselijkheid als de legitimiteit van iemands beweegredenen, zonder die persoon te reduceren tot hun (tijdelijke) mobiliteit in een transitzone.
9. de Vries, L. A., & Guild, E. (2019). Seeking refuge in Europe: Spaces of transit and the violence of migration management. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(12), 2156–2166; Vandevordt, R. (2020). Resisting Bare Life: Civil Solidarity and the Hunt for Illegalized Migrants. *International Migration*, 59(3), 1–16; Welander, M. (2020). The Politics of Exhaustion and the Externalization of British Border Control. An Articulation of a Strategy Designed to Deter, Control and Exclude. *International Migration*, 59(3), 29–46. <https://doi.org/10.1111/imig.12778>
10. Zie de maandelijkse rapporten van Human Rights Observers: <https://www.laubergedesmigrants.fr/fr/lassociation/projet-hro/publications-hro/>
11. Vandevordt, R. (2019). Subversive Humanitarianism: Rethinking Refugee Solidarity through Grass-Roots Initiatives. *Refugee Survey Quarterly*, 38(3), 245–265.
12. Vandevordt, R. (2020). Resisting Bare Life: Civil Solidarity and the Hunt for Illegalized Migrants. *International Migration*, 59(3), 1–16; Vandevordt, R. (2021). A More Subversive Humanitarianism? The political strategies of grassroots initiatives supporting illegalised migrants. In E. Pascucci & M. Gabrielsen (Eds.), *Citizen humanitarianism at European borders*. Routledge
13. Vandevordt, R. (2021). A More Subversive Humanitarianism? The political strategies of grassroots initiatives supporting illegalised migrants. In E. Pascucci & M. Gabrielsen (Eds.), *Citizen humanitarianism at European borders*, Routledge.
14. Dit wordt door vele auteurs beschreven binnen het vakgebied 'critical development studies'. Zie, onder andere: Barnett, M. N. (2014). The humanitarian act: How humanitarian? *International Social Science Journal*, 65(215–216), 13–24; de Jong, S. (2017). *Complicit Sisters: Gender and Women's Issues across North-South Divides*. Oxford University Press; Fassin, D. (2012). *Humanitarian Reason: A Moral History of the Present*. University of California Press; Fleischmann, L., & Steinhilper, E. (2017). The Myth of Apolitical Volunteering for Refugees: German Welcome Culture and a New Dispositif of Helping. *Social Inclusion*, 5(3), 17–27; Kapoor, I. (2005). Participatory Development, Complicity and Desire. *Third World Quarterly*, 26(8), 1203–1220; Tickin, M. (2011). *Casualties of care: Immigration and the Politics of Humanitarianism in France* (1st ed.). University of California Press.
15. Rozakou, K. (2016). Socialities of solidarity: Revisiting the gift taboo in times of crises. *Social Anthropology*, 24(2), 185–199.
16. Zie, onder andere, Braun, K. (2017). Decolonial Perspectives on Charitable Spaces of "Welcome Culture" in Germany. *Social Inclusion*, 5(3), 38–48; Haselbacher, M. (2019). Solidarity as a Field of Political Contention: Insights from Local Reception Realities. *Social Inclusion*, 7(2), 74–84; Scheibelhofer, P. (2019). Gender and Intimate Solidarity in Refugee-Sponsorships of Unaccompanied Young Men. In M. Feischmidt, L. Pries, & C. Cantat (Eds.), *Refugee Protection and Civil Society in Europe* (pp. 193–219). Springer International Publishing.
17. Harrell-Bond, B. (2002). Can Humanitarian Work with Refugees be Humane? *Human Rights Quarterly*, 24, 51–85; Holmes, S. M., & Castañeda, H. (2016). Representing the 'European refugee crisis' in Germany and beyond: Deservingness and difference, life and death. *American Ethnologist*, 43(1), 12–24; Maestri, G., & Monforte, P. (2020). Who Deserves Compassion? The Moral and Emotional Dilemmas of Volunteering in the 'Refugee Crisis'. *Sociology*, 54(5), 920–935
18. Zie, onder andere, de bijdrage van Jef Peeters *Economie in meervoud. Deel VII. Naar zorg als kern van de economie* in oplage nr. 98 (februari 2021)
19. Quote vertaald uit Tronto, J. C. (1998). An Ethic of Care. *Generations. Journal of the American Society on Aging*, 22(3), 15–20.
20. Thambinathan, V., & Kinsella, E. A. (2021). Decolonizing methodologies in qualitative research: Creating spaces for transformative praxis. *International Journal of Qualitative Methods*, 20.
21. Harrell-Bond, B. (2002). Can Humanitarian Work with Refugees be Humane? *Human Rights Quarterly*, 24, 51–85.
22. De Humanitaire HUB brengt meerdere NGO's, waaronder het Burgerplatform, samen onder één dak om de hulpverlening voor mensen op de

vlucht te centraliseren. Hier is het Burgerplatform verantwoordelijk voor de materiële distributie van kleding.

23. Asielzoekers zijn in dit geval een andere doelgroep dan mensen op de vlucht die in transitzones verblijven. De term 'mensen op de vlucht' gebruik ik in dit artikel om te verwijzen naar mensen die op de vlucht zijn en die geen asiel kunnen of willen aanvragen. Asielzoekers beslissen om (tijdelijk) ergens te verblijven en daar asiel aan te vragen. In het Burgerplatform proberen ze het onderscheid tussen de twee groepen vrijwilligers te minimaliseren, maar voor deze bespreking rond inclusie voegt het onderscheid tussen Belgische vrijwilligers en vrijwilligers zonder permanente verblijfsvergunning extra nuance toe. Om mensen niet te reduceren tot hun migratiestatuuat gebruik ik, naar analogie met enkele vrijwilligers en werknemers, de Franse term 'aidants', die vertaald kan worden als 'helpers'.
24. Anika Depraetere & Stijn Oosterlynck (2017) 'I finally found my place': a political ethnography of the Maximiliaan refugee camp in Brussels, *Citizenship Studies*, 21(6), 693-709
25. Vandevoordt, R. (2017). The Politics of Food and Hospitality: How Syrian Refugees in Belgium Create a Home in Hostile Environments. *Journal of Refugee Studies*, 30(4), 605–621. <https://doi.org/10.1093/jrs/fex017>